

פרשת יתרו התש"פ

"דַּת אֲמִתְךָ אֶל תַּעֲזֹב"

עיקרון של דברים, נתבארו בספרי "חסדי דוד" על הש"ס, ח"ב, סי' לח', עמודים
קעא'-קעג',

וכאן, נשנו בהרחבה יתירה, ובשינויי דברים,
ובתוספת נופך - בהלכה ובאגדה, ממה שחנני ה' יתברך, בזמן הזה,
ודברי תורה, עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר.

א. "כִּבְדוּ אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, לְמַעַן יֵאָרְכוֹן יָמֶיךָ - עַל הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ", (שמות, כ' - יא').

הנה, יש לעיין, האם כל מה שמחוייב האדם בכבוד אביו, הוא בדווקא לאביו,
או שיהיה חייב אף בכבודו של אבי אביו.

ב. כתב הרמ"א (יו"ד, סי' רמ', סכ"ד) וז"ל:

"יש אומרים ¹, דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו,

ואינו נראה לי, אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו".

ויעויין בט"ז, שכתב, דמקור דברי הרמ"א שחייב בכבוד אבי אביו - אך בכבוד
אביו מחוייב טפי, הוא, מדברי רבותינו ז"ל (בראשית רבה, פרשה צד', ה'), עה"פ
(בראשית, מו' - א'), "וַיִּזְבַּח זִבְחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו יַצְחָק" -

"חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו, לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם".

והקשה הט"ז, דהניחא למש"כ הרמ"א משם עצמו,

אך למה שהביא בשם המהרי"ק ² תקשי,

¹ הוא רבינו המהרי"ק.

והניח בצ"ע.

ומצאתי בתשובות הגאון רע"א (ח"א, סי' סח'), שתירץ בשם ספר "לוית חן":
דלא תקשי, דבאמת בחיי אביו מחוייב בכבוד אבי אביו, ומשא"כ לאחר מיתתו,
ובפשטות נראה לבאר בדבריו:

דזהו כבודו של האב, כשמכבד הבן לאבי אביו.

ג. ב"פתחי תשובה" (התם, סקכ"א) הקשה, מהא דמסכת מכות (יב' ע"א),
דהנה, מצינו שם ב' ברייתות, וכדלהלן:

ברייתא א' -

אב שהרג את בנו, בנו השני נעשה גואל הדם, ויכול להרוג את אביו,

ברייתא ב' -

אב שהרג את בנו, בנו השני אינו יכול להיעשות גואל הדם, ואסור לו להרוג את
אביו.

ותירצה הגמרא -

שהברייתא השניה, מדברת, בבנו של הרוצח,

והברייתא הראשונה, מדברת, בנכדו של הרוצח, שהוא בנו של הנהרג.

וכפי שכתב רש"י, וז"ל:

"והא דתניא בנו נעשה לו גואל הדם, בבנו של הרוג קאמר, שהוא בן בנו של רוצח,
ואינו מוזהר על כבודו".

וממילא, נפיק לן מהא, דאינו מחוייב כלל בכבוד אבי אביו - כהמהרי"ק,

שכן, יכול הנכד להיעשות גואל הדם, ולהרוג את סבו,

ודלא כהרמ"א.

² הוא דעת ה"ש אומרים".

ובפשטות נראה מלשונו של רש"י, דאף בחיי אביו³ ⁴, ודלא כה"ל לית חן".
עוד הקשה ה"בית לחם יהודה" (התם), מהא דפסק הרמב"ם פ"ה מממרים ה"ג
וז"ל:

"וכן המקלל אבי אביו - ואבי אמו, הרי זה כמקלל אחד משאר הקהל",
ואם כן, תו נפיק לן דלא כהרמ"א, שכן, להרמ"א היה לנו לחייבו מדין "מקלל
אביו",

שכן, חייב בכבוד אבי אביו, מדין כיבוד אב ואם.

ויעויין בה"כסף משנה", שכתב, שהרמב"ם למד את דבריו מהא דמסכת מכות
הני"ל⁵.

ולעני"ד, נראה להקשות עוד, ממש"כ רש"י, על הפסוק (בראשית, כ' - יב'), "וְגַם
אֶמְנָה אֶחָתִי בֵּת אָבִי הוּא, אֶדָּ לֹא בֵּת אִמִּי, וְתָהִי לִי לְאִשָּׁה", וז"ל:

"ואם תאמר, והלא בת אחיו היתה,

בני בנים הרי הן כבנים"⁶,

ואם כן, תקשי למ"ד דאינו חייב בכבודו, דהלא, סוף סוף הרי הוא כבנו.

³ מסתימת הלשון "ואינו מוזהר על כבודו".

⁴ אע"פ שה"ל לית חן" יוכל לדחוק בדברי רש"י, דטעם הדבר שאינו מוזהר על כבודו, הוא, מחמת שאביו כבר
אינו חי, ודחיקא מילתא.

⁵ וממילא, דשוב לא מצינו לדחוק בדברי ה"ל לית חן", במש"כ רש"י "ואינו מוזהר על כבודו", כפי שדייקנו
בהערה קודמת, ודוק.

⁶ ואמר לי בזה אאמו"ר שליט"א:

דנהי דאפשר לומר - דכל מה דאמרינן "הרי הן כבנים" הוא לענין ירושה,

מכל מקום אפשר, דאף לענין כבודו אמרינן לה,

ולא נדמה ענין הכבוד לענין אבילות - דאינם מחוייבים,

אך אכתי בעינן למצוא גילוי בזה, דאף לענין כבוד.

ד. ובסייעתא דשמיא, נראה ליישב מקצת מן הדברים, בהקדם דברי ה"חינוך" (מצווה לג'), שכתב גבי מצוות כיבוד אב ואם, וז"ל:
"משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם - שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה,
ולא יהיה נבל ומנכר וכפוי טובה -

שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית, לפני אלהים ואנשים.
ושיתן אל ליבו, כי האב והאם, הם סיבת היותו בעולם,
ועל כן, באמת, ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הביאוהו
לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו.

וכשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא -
שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאוויר העולם וסיפק
צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת,
שאילולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין,
ויערוך במחשבתו, כמה וכמה ראוי לו להיזהר בעבודתו ברוך הוא".

וכן בהקדם דברי הרמב"ן, על הפסוק (שמות, כ' - יב'), "כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ"
וכו', שכתב וז"ל:

"הנה, השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו, וחזר לצוות
אותנו בענייני הנבראים,

והתחיל מן האב, שהוא לתולדותיו כעניין בורא משותף ביצירה, כי השם אבינו
הראשון, והמוליד אבינו האחרון", וכו'.

ה. ובביאור דברי הרמב"ן וספר ה"חינוך", שמעתי מאמו"ר שליט"א:

דהנה, עשרת הדברות מחולקים בשני טורים,
האחד, הוא טור מצוות של בין אדם למקום,
והשני, הוא טור מצוות של בין אדם לחבירו,

ואם כן, הוקשה להם - להרמב"ן ולבעל ה"חינוך", דמצוות כבוד אב ראויה הייתה להשנות עם מצוות של בן אדם לחבירו, ולא עם מצוות של בן אדם למקום, ועל קושיא זו תירצו, דמצווה זו מחוייבת אף כשמצד ההגיון אין צורך לכבד לאב או לאם⁷ -

ולפיכך, חישה התורה מצווה זו, עם שאר המצוות של בין אדם למקום. נפיק לן, דמצווה זו, היא מצווה של בן אדם למקום, אך מצד ההכרת הטוב שבה נחשבת מצווה של בין אדם לחבירו, והרמב"ן וה"חינוך" חידשו בדבריהם, דאף באופן שהכיבוד אב ואם אינו שייך מצד הבין אדם לחבירו, אנו מצווים לכבדו מצד בין אדם למקום. ואם כן, תו לא תקשי לן מהא דמסכת מכות (הני"ל):

דלעולם, אפשר, דמה שמותר לנכד להיות גואל הדם ולהרוג את סבו, הוא, מחמת שמצד הבין אדם למקום כבר אינו חייב בכבודו,

שכן, התירה התורה כבר את דמו,

ומצד הבין אדם לחבירו, הגם שגם הוא גמל לו טובות -

נעשה הסב, כאיניש דעלמא -

שהותר דמו, ומצווה להורגו,

ולעולם חייב בכבוד סבו, וכדכתב רש"י בפירושו עה"ת.

ברם, הא דכתב הרמב"ם בפ"ה מממרים ה"ג, שהמקלל את אבי אביו, דינו כמקלל שאר איניש דעלמא, צריך ביאור:

דהלא, למד זאת מדין "גואל הדם",

ומשמע, שלמד, דלא כהמבואר בדברינו - שהוא דין בעניין "גואל הדם", אלא, דין כללי, שאין הנכד חייב בכבוד סבו.

והנה, אחר שנתבאר לנו כל המשא ומתן, בטוטו"ד,

⁷ כגון שאביו או אמו, אינם מתנהגים בצורה נכבדת, ומבזים אותו על ידי כך.

לכאורה, שיש לעיין בדברי המדרש רבה, ובדברי הרמ"א, הנזכרים לעיל -

שמחוייב בכבוד אביו - **יותר** - מאבי אביו,

וצריך ביאור מדוע, והרי לדברי ה"חינוך" הנ"ל, אפשר, שגם אבי אביו הוא סיבת
הווייתו בעולם הזה,

ובפרט יש לעיין, מהא דילפינן ש"בני בנים הרי הם כבנים", וצ"ע.

ז. כתב מוהר"י אלבו זיע"א⁸, וז"ל:

"ואחר כך אמר, 'כבד את אביך ואת אמך',

לפי שהוא מן הידוע, שאין המלך שבנה המדינה - נגלה בכל יום לאנשי המדינה
ההיא,

ואם יזכרו אנשי הדור ההוא, שראו ביאת המלך אל המדינה, את קבלת עול
מלכותו ושהמלך בנה המדינה, ושהוציאם מעבדות לחרות -

הנה, הבאים אחריהם, שלא הרגישו בעבדות כלל, ושלא ראו כניסת המלך
במדינה, יבואו למרוד ולחשוב שהמדינה היתה שלהם תמיד, ושאין להם מושל
עליהם,

ואין דרך לצאת מן השטות הזה, אלא, בהיותם נכנעים אל האבות, ומקבלים
המוסר מהם -

כי הם, יודיעו את בניהם איך היו עבדים, ושאדון אחד הוציאם לחירות, והוא
שבנה המדינה והשכין אותם בתוכה,

ולזה, היה מן ההכרח, כדי שלא תשתכח ממשלת המלך מעל המדינה, והטובה
שעשה עמהם שהוציאם מעבדות לחרות, שיכנעו הבנים בכל דור ודור אל האבות
ויקבלו דברי מוסרם עליהם -

ובעבור זה, בא הדיבור החמישי, שהוא 'כבד את אביך ואת אמך' להזהיר על
הקבלה -

⁸ ספר ה"עיקרים", מאמר ג', פרק כו'.

רוצה לומר, שימשך האדם לקבלת האבות, שזה עיקר כולל לכל הדתות, שלא יצוייר מציאותם, אם לא יהיה האדם נשמע לקבלת האבות וחכמי הדת ... ונשלמו בזה הדיבור, כל הדברים הכוללים ההכרחיים אל האדם, בבחינת מה שבינו לבין השם יתברך, והם הדברים המתחייבים על העבד לעשות בבחינת האדון".

ח. ובכדי לבאר את דברי מוהר"י אלבו זיע"א, נקדים בדברי רבינו הרי"ח הטוב זיע"א.

דהנה, מצינו בגמרא (קידושין, ל' ע"ב), "תנו רבנן, שלשה שותפין הן באדם, הקב"ה, ואביו, ואמו", וביאר רבינו זיע"א⁹ :

"אָב", עולה בגימטריא מניין 3,

"אָם", עולה בגימטריא מניין 41,

סך הכל, עולים יחד למניין 44, גימטריא "דָם".

והנה, האות א', מרמזת ומכוונת, על "יחידו של עולם", "אלופו של עולם".

וכשנחבר את האות א', לאותיות "דָם", יֵצֵא "אָדָם",

והוא, עניין ג' השותפין שיש באדם.

וכשציוותה התורה, "כִּבְדֵם אֶת אֲבֹתְךָ וְאֶת אִמְךָ". "כִּבְד", בגימטריא, עולה מניין 26, כמניין שם הוי"ה ברוך הוא,

להורות, על חובת הכיבוד, ל-ג' השותפים שבאדם.

וממילא, יבוארו, דברי בעל ה"עיקרים",

כיוון, שעל ידי ששיתף הקב"ה את שמו באדם, ובמצוות כיבוד אב ואם,

מונחת במצווה, זכירת מלכותו יתברך,

⁹ בספרו הקדוש "בן יהודע", שם.

ומעתה, נשכיל להבין, מדוע מצווה זאת, נמצאת, בחלק הימני - מצוות של בין אדם למקום.

ט. אחר שנתבאר לנו, שלוחות הברית - עשרת הדברות, מחולקים ל-בי עניינים,

החלק הימני, מצוות של בין אדם למקום,
והחלק השמאלי, מצוות של בין אדם לחבירו,
אפשר לבאר עוד, כדלהלן.

דהנה, חלק המצוות של בין אדם למקום, הם:

א. מצוות ידיעת א-להותו יתברך, וכמאמר הכתוב (שמות, כ' - ב'), "אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם - מִבֵּית עַבְדִּים",

ב. מצוות חוד ה' יתברך, וכמאמר הכתוב (שמות, כ' - ג'), "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי",

ג. מצווה לשמור על כבודו יתברך - על ידי שלא לשא את שמו לשווא, וכמאמר הכתוב (שמות, כ' - ז'), "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוּא, כִּי לֹא יִנְקָה יְהוָה - אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שֵׁם לְשׁוּא",

ד. מצוות זכירת ושמירת השבת, וכמאמר הכתוב (שמות, כ' - ח'), "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ",

ה. מצוות כיבוד אב ואם, וכמאמר הכתוב (שמות, כ' - יב'), "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, לְמַעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ - עַל הַאֲדָמָה, אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ".

וחלק המצוות של בין אדם לחבירו, הם:

א. "לֹא תִרְצַח", (שמות, כ' - יג'),

ב. "לֹא תִנְאָף", (שמות, כ' - יג'),

ג. "לֹא תִגְנֹב", (שמות, כ' - יג'),

- ד. "לא תענה ברעך עד שקר", (שמות, כ' - יג'),
- ה. "לא תחמד בית רעך, לא תחמד אשת רעך, ועבדו, ואמתו, ושורו, וחמורו, וכל אשר לרעך", (שמות, כ' - יד').
- וכתב ה"כלי יקר", שכל מצווה - שנמצאת בצד המצוות של בין אדם למקום, מקבילה לחברתה - מצוות לא תעשה - שבצד המצוות של בין אדם לחבירו, וכדלהלן:
- א. מצוות ידיעת א-להותו יתברך, מקבילה למצוות "לא תרצח", דהנה, יעקב אע"ה, הכיר א-להותו יתברך, וכמאמר הכתוב (בראשית, כה' - כז'), "ויַעֲקֹב אִישׁ תָּם, יֹשֵׁב אֱהָלִים", אך עשיו שכפר בעיקר ¹⁰, ולא הכיר א-להותו יתברך - נעשה רוצח, וכמאמר הכתוב (בראשית, כז' - מ'), "וַיַּעַל חָרָבָהּ תַּחֲיָהּ".
- ב. מצוות יחוד ה' יתברך, מקבילה למצוות "לא תנאף", שכן, הניאוף, גורם לו לאדם, ללכת ולעבוד עבודה זרה, וכדמצינו בסוף פרשת "בלק", בעניין בנות מואב.
- ג. מצוות עשה לשמור על כבודו יתברך - על ידי שלא לשא את שמו לשווא, מקבילה למצוות "לא תגנב", שכן, הגנב, סופו להישבע לשקר.
- ד. מצוות זכירת ושמירת השבת, מקבילה למצוות "לא תענה ברעך עד שקר", שכן, המחלל את השבת, מעיד במעשיו, שלא ברא הקב"ה את עולמו לששה ימים.
- ה. מצוות כיבוד אב ואם, מקבילה למצוות "לא תחמד", שכן, החומד את אשת חבירו, מהרהר בה בשעת תשמיש עם אשתו, והבן הנולד לו מביאה זו, דומה, כאילו נולד מאשה אחרת,

¹⁰ כדאיתא במסכת בבא בתרא, טז' ע"ב.

וממילא, אותו הבן, לא מכבד את אמו האמיתית, כיוון שהיה אביו מהרהר באשה אחרת,

וכמו כן, את אביו אינו מכבד, כיוון שהחומד נשים - אין בדעתו להוליד - אלא רק למלאות את תאוותיו. ומכיוון, שלא נתכווין שיוולד לכתחילה, דומה הדבר בעיני הבן - שאין רצון אביו בקיומו.

וכמו כן, החומד את ממונו של חברו, הוא קמצן אף בממונו שלו, והיאך יוציא מכספו והונו, לצורך כיבוד אביו ואמו.

ובסייעתא דשמיא, אענה חלקי גם אני - עני, בביאור הך עניינא, של הקבלת מצוות כיבוד אב ואם - לעניין מצוות "לא תחמד", וכדלהלן.

דהנה, כתב מרן המשגיח¹¹ הגרא"א דסלר זיע"א, וז"ל:

"לפני הרבה שנים ביארנו, שפעולת עין הרע מושרשת, בעובדה שנפשות כל בני אדם קשורות ומעורות זו בזו,

וחייהם תלויים זה בזה בשורשם הרוחני,

ואם אחד מקנא בחברו, ועינו צרה בו -

היינו, שעצם מציאותו של חברו מטרידה אותו, והיה רוצה לראותו בכל רע ...

אז במידה וחיי חברו תלויים בו, כנ"ל, יתכן ויוכל לגרום על ידי זה למעט מחברו שפע החיים,

וממילא, יהיה יותר עלול לנזקים ולאסון...

כי כל מי שרואה לחברו צרכים חיוניים, ויש בידו לעזור, ולא אכפת לו. הריהו מכריז, שמציאותו של חברו אינה מעניינת אותו, היא מיותרת בשבילו ...

הרי זה צרות עין, וזלזול בחייו, הגובלים עם שפיכת דמים".

והנה, מי שאינו מכבד את אביו ואת אמו, מראה, שעצם מציאותם של הוריו, מפרעת לו, ולטורח עליו,

¹¹ בספרו "מכתב מאלהו", חלק ד', עמוד 5.

ולהמבואר, בדברי בעל ה"עיקרים", ורבינו הרי"ח הטוב זיע"א -
מי שאינו מכבד את אביו ואת אמו, מגלה במעשיו, שכביכול, אף מציאותו של
הקב"ה - מפרעת לו, ח"ו.

וכן הוא הדבר, בעניין "לא תחמד", כי החומד מה שאינו שלו, מראה, שעצם
מציאותו של חברו מפרעת לו.

ועל פי זה, תובן דרשת רבותינו ז"ל (סנהדרין, פא' ע"א), על הפסוק (יחזקאל, יח' -
ו'), "אֶל הַקְּרִים לֹא אֶכֶל, וְעֵינָיו לֹא נִשָּׂא אֶל גְּלוּלֵי בַּיִת יִשְׂרָאֵל, וְאֶת אִשֶּׁת רַעְהוּ לֹא
טָמֵא, וְאֶל אִשָּׁה נְדָה לֹא יִקְרָב",

" וְאֶת אִשֶּׁת רַעְהוּ לֹא טָמֵא' - שלא ירד לאומנות חברו",

כי היורד לאומנותו של חברו, מראה, שעצם מציאותו של חברו, מפרעת לו,

ואם כך, סופו, שעתיד לקחת ממנו את אשתו,

כי כאשר אינו שם מעצור לתאוותיו, מי ימנענו מכך,

אך כאשר מכבד להוריו כדבעי, וזוכר שהוא עניין התגלות א-להותו יתברך,
אדרבה ואדרבה.

ולהמבואר, בדברי בעל ה"עיקרים", ורבינו הרי"ח הטוב זיע"א:

יהיה חייב, אף בכבוד אבי אביו,

ובדין גואל הדם, מחמת שהתירה התורה את דמו - יכול להורגו¹².

עוד יובן על פי זה, דברי רבינו ניסים גאון זיע"א, במגילת סתרים, על הפסוק
(משלי, א' - ח'), "שִׁמְעֵ בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ, וְאֶל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אֲמֹךָ",

"דַּת אֲמֹתְךָ אֵל תַּעֲזֹב",

כי מוסרי האב, גורמים לבן, שלא יעזוב את דרך התורה הקדושה.

והנה, המכבד את אביו ואת אמו, מעלה בדעתו, שעושה עמם טובה,

¹² וממילא, שיחלקו על דברי הרמב"ם, לגבי מקלל.

ולהמבואר, אין הדבר כן :

כי המכבד את אביו ואת אמו, עושה, אך ורק עם עצמו טובה,
על ידי שמכבדם, זוכה ומכיר במי שאמר והיה העולם,
על ידי שמכבדם, מידותיו מתוקנות, ומעשיו מתוקנים,
על ידי שמכבדם, נזהר מדבר שאינו שייך לו כלל ועיקר.
יזכינו ה' יתברך, להתחזק במידה זו, עד למאוד,
שמלבד הברכה שנאמר בה, "לְמַעַן יִאָּרְכוּן יָמֶיךָ",
נזכה על ידי זה, להיות מחוברים בכל עת וזמן, להבורא יתברך שמו,
ונדע, שהוא מנהיג ומשגיח אותנו, על כל צעד ושעל. אמן.